

Petőfi Sándor a képzőművészetben

Közelítések

„A búcsúlakomán részt vett pesti pajtásaimon kívül egy pár vidéki költőkollégám is, kik azért voltak akkortájt Pesten, hogy magokat egyik-másik divatlapszerkesztő által levétessek. Hja, mikor az olyan szép, ha az embert Barabás lepingálja, s a szerkesztők aztán küldik szét az egész két magyar hazának némely helyére.”¹ Petőfi Sándor, ahogy az utazásai 1845. márciusi előtörténetében följegyezte: szerette, egyenesen imponált neki, ha lerajzolják. Még akkor is, ha a közlésnek megfelelően kissé megszépített, kikerekített arcokat láthattak Barabás rajzónja révén.² Az 1840-es években terjedt el, alakult ki az igény írók, költők, közéleti emberek megörökítésére s az elkészült csoport- vagy egyedi képeknek a lapokban való közlésére.

A Petőfi-ikonográfiában a korabeli, életében készült arcképeit (Barabás Miklós, Marastoni József, Mezey Lajos, Orlai Petrich Soma) számítjuk autentikusnak. Amióta Egressy Gábor 1845-ben készült, *Petőfi Sándor* című dagerrotípiáját Escher Károly restaurálta,³ azóta az abban rögzített Petőfi-arcmás tekinthető a leghitelesebbnek. Várkonyi Nándor szerint „Petőfi ma leghitelesebbnek tartott arcképe az a másolat, amelyet Jankó János készített az eredeti dagerrotípiáról”, és ő a Jankó-rajzot „másodlagos hitelességűnek” minősíti.⁴ Vagyis a többi képforrást főlhasználók ehhez képest már csak harmad, negyed stb. hitelességűek lehetnek.

Későbbi, nagyszámú ábrázolása jobbára könyvkiadói igényekre, évfordulókra, pályázatokra készült. Ilyen volt például születésének százötvenedik évfordulója, amikor Buday György önszántából, bárminemű kérés, megrendelés vagy biztatás nélkül fogalmazta újra az arcképét.⁵ A Petőfi utókorában született arcmások, illusztrációk és pályázati munkák⁶ a költő ikonográfiájához nem tudnak releváns elemekkel hozzájárulni, hanem csupán vizuális eszközrendszerükkel szolgálják Petőfi képkultuszát. Az alábbi, Petőfi a képzőművészetekben témakörhöz tartozó

elemek is a Petőfi-kultusz megnyilvánulásai, egy-egy, a költő szellemiségét megidéző vagy megidézni akaró műre vagy műcsoportra mutatnak rá.

Egressy Gábor:
Petőfi Sándor,
1845,
dagerrotípiá,
Budapest,
Petőfi Irodalmi
Múzeum

¹ PETŐFI Sándor: *Úti rajzok*. Bp., Lampel R. KK. (Wodianer F. és Fiai), é. n., 5–6.

² „Az arcképek mind Barabás mester-ónja alul kerültek, s ezért azt kell mondanunk, hogy azok mind élethíven vannak rajzolva. Az más kérdés marad, hogy e képek ugyanazon arcokat képviselnek-e, miket tulajdonosaik a hétköznapi életben hordanak, vagy valami keresett rendkívüliségben állítottak a művész rajztáblája elé. A legtöbbször ez az eset.” JÓKAI Mór: *Magyar költők arckép-albuma = Vasárnapi Ujság*, 1855, 38. sz., 301–302.

³ ESCHER Károly: *Petőfi igazi arca = Foto*, 1956. szeptember, 5. sz., 18.; *Petőfi egyetlen hiteles arcképe = Művelt Nép*, 1966, 40. sz., 3.

⁴ VÁRKONYI Nándor: *Petőfi arca*. Széphalom Könyvműhely, h. n., é. n., 4.

⁵ „Postázom az elkészült Petőfi-metszetet, a költő születésének 150-ik évfordulóját ünneplő szám részére”. BUDAY György (London): *Kedves Péter = Irodalomtörténet*, 1973, 1. sz., 26–27.

⁶ Kiskörösön nagy kollekción gyűjtötték össze ezekben.

Révész Imre Petőfi-képei

Révész Imre (1859–1945) festőművész debreceni gimnazistaként a piac mozgalmas forgatagában kezdett rajzolni karakteres alakokat, paraszti típusokat. Debrecenből a nagybátyja Bécsbe vitte, „ahol egy elsőrangú litográfiai intézetbe adott. Kilátásba helyezte, hogy ott felszabadulva hasonló műintézetet rendez be nekem” – jegyezte föl *Önéletrajzában* Révész.⁷ Ám ő festőművész akart lenni: „egy népies kompozíciót egy nagy németországi képes folyóiratnak beküldtem, azt elismerő sorok kíséretében, sokszorosításra elfogadták”. Bécsben beiratkozott a Festészeti Akadémiára, ahonnan „két év után, 1877 őszén Pestre mentem, az akkori Mintarajziskolán: Székely alatt folytattam tanulmányaimat”. Egy év után „elnyerve a király által alapított 3 évre Bécsbe szóló ösztöndíjat, újra Bécsbe kerültem az Akadémiára”. Karl Leopold Müller orientalista mesteriskolájába vették fel (1879–1881).⁸ Budapesten értesült a Munkácsy-pályázatról,⁹ és a beküldött *Csárdai jelenet* képével megnyerte a Munkácsy-ösztöndíjat, majd három és fél évet (1882–1884) Párizsban, Munkácsy mellett dolgozott. Első Petőfi-képét, a *Petőfi a csárdában* címűt Párizsban festette. Munkácsy mellett kivételesen jó helyzetbe került: naprakészen láthatta a párizsi művészet alakulását, és közvetlenül, műteremközelből (Révész a Munkácsy-palota kis műtermében dolgozott) Munkácsy munkásságát. Munkácsy „már az első héten bevezetett a szalonjába”, ahol Liszt Ferencet hallotta zongorázni, és megismerkedhetett – más magyarok mellett – Türr István tábornokkal ugyanúgy, mint jeles francia közéleti és művészeti személyiségekkel. Egészen szoros szakmai kapcsolatot tarthatott ösztöndíjas éveiben Munkácsyval. „Minden képemet elsőnek bírált meg, és az első képemet, amiben nem talált kifogást, *Petőfi a nép között* című kompozíciót az ő közbejötté-

vel értékesítettem a műkereskedőjénél.”¹⁰ A sikeres, a Mester által értékelt műről írja: „Első évben¹¹ kiállítottam *Petőfi a nép között* című képeket a párizsi Szalonban. Úgy itt, mint Pesten és Londonban nagy siker volt.”¹²

A *Petőfi a nép közt* kompozíció (címváltozata: *Petőfi a csárdában*), a festmény bal oldalán az asztalnál ülő költő fölolvassa hallgatóságának a *Nemzeti dalt*, a forradalom legikonikusabb versét. Jellemző alakok: három ülő és az asztal körül öt álló figura: idős, botos pásztor, fiatal munkásfiú, legközelebb hozzá szakállába túró értelmiségi. A háttérben, sötét fal előtt plasztikusan megjelenített szereplők. A kép közepéig benyúló fal világos felső részén, a bal sarkában fehér papíron elmosódó kép (talán anya gyermekével). A fal meghosszabbításában léckerítés közeiben egy-egy figyelő férfi. A kis Munkácsy-műteremben festett kompozíció létrejöttét, egyáltalán a témaválasztását maga a környezet is alakíthatta, befolyásolhatta. Ugyanis Munkácsy *Petőfi búcsúja a szülői háztól* (1866) festménye,¹³ valamint a *Befordultam a konyhába* 1867–68 és a *Vasárnapi Ujságnak rajzolt Szeget szeggel* (1868)¹⁴ illusztrációk mutatják, hogy Munkácsy is részt vett Petőfi alakja és művei vizuális formába öntésében. Révész láthatta ezeket a műveket, és beszélgethetett Munkácsyval erről a kérdéskörrel. Az már csak véletlen egybeesés lehet, hogy a *Szeget szeggel*¹⁵ Révész Imre *Petőfi a nép közt*¹⁶ és *Petőfi a táborban*¹⁷ művei előtt jelent meg a *Vasárnapi Ujságban*. Révész a nála ab ovo adotttsági szintű népeletképfestéshez is kaphatott inspirációt, mivel Munkácsy az 1860-as évektől magas fokon művelte ezt a műfajt (*Húsvéti locsolás* 1865, *Falusi felolvasás* 1865, *Paraszt enteriőr* 1866 stb.). A *Regélő honvéd* című festményének a kompozíciója (többalakos jelenet enteriőrben, asztal mögött ülőkkel) mintha közvetlen mintaként befolyásolta volna a *Petőfi a nép közt* kompozíciójának a kialakítását, fixálását.

7 RÉVÉSZ Imre: *Önéletrajz*. 1930. május 5. (Autográf, magántulajdon.)

8 Fleischer Gyula megemlíti még, hogy Christian Griepenkerl mestertől is tanult Bécsben. Ő sorolja föl a díjait is: 1878-ban Füger-díjat, 1881-ben 350 forint akadémiai ösztöndíjat, 1879 és 82 között pedig évi 420 firt „magy. áll. ösztöndíjat élvezett”. Eredeti családi nevét – Csebray – 1880-ban változtatta Révészre. FLEISCHER Gyula: *Magyarok a Bécsi Képzőművészeti Akadémián*. Bp., MTA, 1935, 78.

9 Munkácsy Mihálynak a Régi Múcsarnokban kiállított (1881. február–március) *Krisztus Pilátus előtt* című képét nyolcvanezren látták, ünnepelték a festőt, Munkács díszpolgárává választotta. Munkácsy hálából pályázaton elnyerhető hatezer frankos ösztöndíjat alapított fiatal művészek számára.

10 Munkácsy arra is figyelt, hogy ösztöndíjasát megismertesse a műkereskedőjével. „Már az első hónapokban összekötetésbe kerültem Mc. Lyn nevű angol műkereskedővel, aki majdnem minden képemet megvásárolta. *Petőfi a nép között* című kompozíciót, az ő [Munkácsy] közbejöttével értékesítettem a műkereskedőjénél”. V. K.: *Beszélgetés Munkácsy Mihályról a 80 éves RÉVÉSZ Imrével, a nagy mester első ösztöndíjasával = Esti Ujság*, 1938. szeptember 18., 6.

11 Vagyis 1882-ben festette. Ezzel cáfolja azt a többször előfordult állítást, hogy a kép 1884-ben keletkezett.

12 Még hozzátesszi, hogy „Londonban vevőre is talált! Később a magyar állam megvette, s jelenleg a Petőfi Házban van elhelyezve”. RÉVÉSZ Imre: *Önéletrajz*. 1930. május 5. (Magántulajdon.)

13 Munkácsy Mihály: *Petőfi búcsúja a szülői háztól*, 1866, vászon, olaj, 50 × 39 cm. Petőfi Irodalmi Múzeum. Képe: *Petőfi-album*. Szerk. BARTÓK Lajos, ENDRÓDI Sándor, SZANA Tamás, Bp., 1898, a 8. lap után.

14 *Vasárnapi Ujság*, 1899, 282.

15 Az 1860-as, 70-es években Jankó János, Lotz Károly, Greguss János és Munkácsy Mihály „buzgólkodott a nagy költő ábrázolatos magyarázatán”. *Petőfi költeményeinek új díszkiadása = Vasárnapi Ujság*, 1900, 288–291.

16 RÉVÉSZ Imre: *Petőfi a nép közt = Vasárnapi Ujság*, 1899, 283.

17 RÉVÉSZ Imre: *Petőfi a táborban. Vázlat, Ernst Lajos gyűjteményében = Vasárnapi Ujság*, 1899, 284.

A történeti témák életképekben való földolgozásai a közönség számára népszerűek lettek az 1880-as évekre. Kiemelkedő példa erre Munkácsy *Tépéscsinálók* című festménye, amely megmutatja azt a tanulságot, hogy a háború mit jelent az egyszerű embereknek, s hogy „milyen meleg együttérzés fűzi össze a falusi szegényeket és a soraikból kikerült sebesült harcost. Munkácsy közvetlen hatása követői közül Révész Imrének néhány képében mutatkozott meg leginkább. [...] A *Petőfi a csárdában* úgy ábrázolja a költőt, ahogyan a nép szívében él, és hat bennük a költő szava. [...] Petőfi szerepét valószerűen, hitelesen jeleníti meg”.¹⁸ Munkácsy monográfusa a Munkácsy-iskolához sorolja Révészt, aki az „egyik legszorgalmasabb követője. Első műve¹⁹ *Petőfi a nép közt* (1884) Munkácsy közelében készült, ezzel magyarázható nemcsak az előadásmód epigonszerűsége, de a tartalom valóban népi jellege is”.²⁰ A képen a versét fölolvadó költő ikonográfiailag talán Barabás Miklós 1848-as, „márciusi” képéhez áll legközelebb. Ugyan Révésznél a nyújtottabb arcú költő lefelé, a versre néz, ám a nyitott fekete atillája fölött ugyanúgy nyitott fehér inggallér van, mint Barabásnál.²¹

„Párizs után újra Bécsbe kerültem, ahol megbízást kaptam, s ott maradtam 16 évig. Ez idő alatt készült nagyobb képeim: *Kukoricafosztás*,²² *Alföld* (Budai Várban elhelyezve), *Panem*, *Petőfi a táborban*.²³ [...] Ebben az időben rajzoltam egy új Petőfi kiadáshoz több illusztrációt.”²⁴ Petőfihez és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc tematikájához kapcsolódó művei összességét nevezi meg ekképpen Révész, ám ki kell egészítenünk *A menekülő*²⁵ című kompozíciójával, ami a levert forradalom dermesztő állapotából meríti a mondanivalóját. A *Petőfi a táborban* viszont a harcmezőn táborozó, pihenő honvédek félkörívben elhelyezett csoportjai előtt, a kompozíció jobb oldalán jeleníti meg a szemben ülő Petőfit. A többi táborlakó háttal vagy oldalt, alföldi tájhorizont felé, szekérrel és sátorral élénkített együttesben jelenik meg. Petőfi men-

téje fölött kihajtott fehér inggallérja. Bal kezében papír, jobbában írószerszám, mintha az ihlet órájában gondolkodva, magába merülve írna, vagy fogalmazni készülne. Ikonográfiai típusa megegyezik a *Petőfi a nép közt* kompozíció költőjével. Petőfi alakjának a megfogalmazása Révésznek fontos volt, mert önálló festményben jelenítette meg a fiatal arcú, bajuszos, magas homlokú költőt.²⁶ A magyar történeti festészettörténetben Aradi Nóra így jelölte ki e festmény helyét: „a *Petőfi a táborban* a milleniumi kiállításon mintegy egyedülállóan képviselte a szabadságharcot”. Ez akkor „komoly eredményt jelentett, annak ellenére, hogy eszmei tartalma, Petőfi és a honvédek közös életének, bensőséges kapcsolatának ábrázolása nem éri el a nagy forradalmár költőhöz méltó szintet”.²⁷

E két közzétett Petőfi-festménye után kérhette föl az Athenaeum Kiadó a költő halálának ötvenedik évfordulójára megjelentetni tervezett kétkötetes költemények illusztrálására. Ebben a könyvben minden korábbi Petőfi-kiadásnál²⁸ lényegesen számosabb – több mint száz – illusztráció jelent meg. A kiadó „az ország legismertebb festőművészeit és rajzolóit kérte föl a Petőfi halálának 50. évfordulójára készített kétkötetes díszkiadásba”.²⁹ Az 1870-es években kiadott kötetben kiváló művészeknek (Zichy Mihály, Lotz Károly, Székely Bertalan, Jankó János, Wagner Sándor, Greguss János) mintegy hetven illusztrációja jelent meg.³⁰ A kétkötetes reprezentatív kiadásban „az illusztrációk anyaga még hagyományos elbeszélő modorban készült, legtöbbször alkotója a műcsarnoki festészet képviselője, rajzuk követi festményeik megszokott stílusát (Baditz, Bihari, Böhm, Ébner, Eisenhut, Karlovsky, Révész, Spányi, Vágó)”.³¹ Révész Imre tekintélyes mennyiségű rajzzal szerepel: *A helység kalapácsa* (a rajzok a megjelenés oldalszámai szerint: 29., 31., 34., 37., 42., 43.), *Bolond Istók* (66., 69., 75.), *A táblabíró* (128., 129.), *Hortobágyi kocsmárosné* (149.), *Ambrus gazda* (201.), *Rég veri már a magyart a teremtó* (262.), *A jó öreg kocsmáros*

¹⁸ ARADI Nóra: *A magyar történeti festészet az 1880-as évektől az 1919-es tanácsköztársaságig = Művészettörténeti Tanulmányok. Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1954–55.* Szerk. DÁVID Katalin, Bp., Képzőművészeti Alap, 1957, 284.

¹⁹ Révész Imrének ez az első ismert műve.

²⁰ VÉGVÁRI Lajos: *A magyar művészet a XIX. század második felében = A magyarországi művészet története.* Főszerk. FÜLEP Lajos, Bp., Corvina, 1970, 432.

²¹ VÁRKONYI Nándor: *Petőfi arca.* Bp., Széphalom Könyvműhely, é. n., 9., 22., VII.

²² RÉVÉSZ Imre: *Tengeri-hántás = Uj Idők*, 1901. december 15.

²³ RÉVÉSZ Imre: *Petőfi a táborban*, 1896, vászon, olaj, 150 × 216 cm Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, ltsz.: 81. 30 T.

²⁴ RÉVÉSZ Imre: *Önéletrajz*. 1930. május 5. (Magántulajdon.)

²⁵ RÉVÉSZ Imre: *A menekülő = Vasárnapi Ujság*, 1894, 57.

²⁶ *Petőfi Sándor* (vázlat a *Petőfi a táborban* című képhez), 1896 körül, vászon, olaj, 54 × 35 cm, jelezve balra lent: Révész I. Nyugati és Keleti

Művészet Múzeuma, Kijev, ltsz.: 276 zs. k. Reprodukálva: *Mányokitól Aba Novákiig. Magyar képzőművészet a Szovjetunió múzeumaiban.* Szerk. OSZTROVSZKIJ, Grigorij, SELESZT, Dmitrij, Bp., Képzőművészeti, 1988, 141.

²⁷ ARADI: *i. m.* (1957), 284–285.

²⁸ KISS József: *A Petőfi-költemények kiadásának története 1850-től 1945-ig = Magyar Könyvszemle*, 1979, 1. sz., 43–61.

²⁹ *Petőfi költeményeinek új díszkiadása = Vasárnapi Ujság*, 1900, 288–291.

³⁰ PETŐFI Sándor összes költeményei hazai művészek rajzaival díszített képes kiadás. Bp., Athenaeum, 1878. Ennek utánnomása, az illusztrációk Morelli Gusztáv metszeteiben jelentek meg: PETŐFI Sándor összes költeményei hazai művészek rajzaival díszített képes kiadás. Bp., Mahner Vilmos, 1879; PETŐFI Sándor összes költeményei. Hazai művészek rajzaival díszített ötödik képes kiadás. Bp., Athenaeum, 1889

³¹ GELLÉR Katalin: *Könyvművészet és illusztráció = Magyar művészet 1890–1919.* Szerk. NÉMETH Lajos, Bp., Akadémiai, 1981, 445.

(269.). Az egy-egy férfi vagy női figurával jellemzett, bemutatott versszereplők közül finom megformálásával kiemelkedik *A táblabíró* Piroskája, aki a lugasban „Áldoz a gonosznak... könyvet olvas egyre”. A *helység kalapácsa* főszereplőjének, Erzsók „asszonyom arcán örökös hajnalnak / Pírja dereng”, és ezt Révész árnyalatos rajzán jól tudja érzékeltetni. Illusztrációi másik része enteriőrbe vagy tájba helyezett többalakos jelenet, amelyekben egyszerű használati és berendezési tárgyakkal hiteles miliót rajzol, ahol a zömmel falusi, vidéki alakjai otthonosan mozognak (*Hortobágyi kocsmárosné, Rég veri már a magyart a teremtő, Búcsúpohár, Milyen lárma, milyen vigalom* stb.). A jó öreg kocsmáros rajzán kocsmasarak két ablakkal, a falon két, keretezett kép, tálal, leterített asztal mellett a bajszos költő fölső kabátjára kihajtott fehér inggal, előtte faragott széken, vele szemben ül a kocsmáros apa. A *Rég elhúzták az esteli harangot* vers egész oldalas illusztrációján falusi porta nyitott rácsos kapuja mellett fiatal pár: árvalányhajás kalapban, vállán subával a mátkáját öleli a férfi.³² A másik, ugyancsak egész oldalas kép az *Egy gondolat bánt engemet* vers rajza. Ágyban, párnáról fölkönyöklő, lázas szemű költő kíséri tekintetével az ablakban zászlókkal, dobbal vonuló katonákat. Az ágya melletti asztalon üveges, gyertyatartós csendéletrészlet, az ágy lábánál fekete lepellel betakart, a gyászt előre sejtető fiatal nő.

A Petőfi-versek kétkötetes díszkiadásában megjelent Révész-illusztrációkat megelőzték Thallóczy Lajos *Gyepűn innen, gyepűn túl!* című könyvének a rajzai.³³ Révész bécsi éveiben Thallóczy társaságához tartozott.³⁴ S nem véletlen, hogy az Athenaeumnál megjelent kötetről a társaság tagja, Lövy Ödön írta gúnyversben Révész munkáit emeli ki.³⁵

Révész Imre Petőfi-illusztrációit kiállításokon is szerepeltette itthon³⁶ és külföldön is. A két festménye ki volt állítva például a moszkvai magyar képzőművészeti kiállításon.³⁷ Munkái – köztük Petőfi-képei – meglehetősen nagy számban kerültek a Szovjetunió néhány múzeumaiba. Ugyanis Révész Imre 1941-ben, amikor Kárpátalja már két éve Magyarország része lett, családjával együtt Nagyszőlősrre költözött, ahová a műveit magával vitte.³⁸ Így vált lehetségessé, hogy az 1955-ben, Ungváron megrendezett kiállítására³⁹ a lányától kölcsönkérjenek alkotásokat, amelyeknek egy része múzeumok állagába került: Ungváron,⁴⁰ Kijevben, Lvovban⁴¹ (ma: Lviv) és a leningrádi Ermitázsban.⁴² Révész Imre hagyatékából⁴³ ilyen módon több mint száz mű került a II. világháború utáni Szovjetunió (ma ukrainai, illetve oroszországi) múzeumaiba, köztük *Petőfi Sándor* alakja, tanulmány a *Petőfi a táborban* képéhez, a *Menekülő* című kompozíciója és hét Petőfi-illusztráció.

Petőfi-képek 1956 képzőművészetében

Az 1956-os forradalom legelső napján a Bem-szobornál és Huszár Adolf *Petőfijénél* a Duna-parton, a fővárosban és Makótól Kaposvárig, Szegedtől, Miskolcig szerte az ország városainak közterein áll, az 1848-as forradalomhoz kapcsolódó szobroknál Petőfi-verseket szavaltak, legtöbbször a *Nemzeti dalt*. „Sinkovits Imre, a Nemzeti Színház művésze elszavalta a *Talpra magyar-t*. Sok ezer torokból zúgott fel a fogadalom: A magyarok Istenére esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!”⁴⁴ Pár nap múlva, október 25. éjszakáján, a forradalom vélt győzelme után metszette Pleidell János, a Műegyetem rajz tanszékének tanára az „Esküszünk, hogy rabok tovább

³² Az összefonódó mátkapár önálló kompozícióként is megjelent. RÉVÉSZ Imre: *Találkozó = Új Idők*, 1901. december 15., 536.

³³ Dely [THALLÓCZY Lajos]: *Gyepűn innen, gyepűn túl!* Túry Gyula, Révész Imre rajzaival. Bp., Hornyánszky, 1898

³⁴ WAKTOR Andrea: „Kegyelmes Búznagy!... Én ábrándozom a bécsi szép napokról”. *Thallóczy Lajos és köre Bécsben* = BudaPesti Negyed, 2004. tél, 46. sz., 435–454.

³⁵ LÖVY Ödön: *Révész Imrénének üdv!* Budapest, 1899. december 4. (Autográf, magántulajdon.)

³⁶ *Téli kiállítás 1900*. Bp., Singer és Wolfner kiadása, 361. *Feleségem és kardom*; 365. *Hortobágyi kocsmárosné*; 368. *A jó öreg kocsmáros*; 370. *Búcsúpohár*; 371. *Milyen lárma, milyen vigalom* – illusztrációk az Athenaeum új Petőfi-kiadásához. *A helység kalapácsa* két rajzát, *A jó öreg kocsmárosét* és a *Rég veri már a magyart a teremtője* címűt kiállította: *A Nemzeti Szalon Tavasz kiállításainak katalógusa*. Bp., Nemzeti Szalon, 1903, 17., 24., 25., 22.

³⁷ *A moszkvai magyar képzőművészeti kiállításon bemutatott festmények, grafikák és szobrok* = *Szabad Művészet*, 1951, 5. sz., 193–196.; „*Művészet, melyet az élet lelkesít*”. *Szovjet beszámoló a magyar művészek alkotásainak moszkvai kiállításáról* = *Szabad Művészet*, 1951, 6. sz., 241–246.

³⁸ Révész Imre 1903-tól tanított a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. 1920-tól 1932-ig vezette a főiskola Kecskeméti Művésztelepét, majd 1941-ben Nagyszőlősrre, fölnevelő városába költözött a feleségével és a lányával együtt.

³⁹ SZTASKO: *Révész Imre/Revesza Imre*. Katalóg. Uzgorod, 1955. Sztasko könyvet is megjelentetett: *Revesz*. Moszkva, Iszkusztvo, 1958

⁴⁰ Az ungvári múzeum Révész képei adták 1989–90-es emlékkiállításának anyagának a zömét. *Révész Imre (1859–1945) emlékkiállítás*. Sátoraljaiújhely, Kecskemét, Ungvár, 1989–90. Katalógus, Sátoraljaiújhely, 1989

⁴¹ „Az egyik teremben csupa magyar kép: Munkácsy, Révész Imre, Szüle Péter, Iványi-Grünwald. [...] Nem tudom, hogyan kerültek ide”. LUKÁCSY Sándor: *Tünődés egy lvovi múzeumban* = *Magyar Hírlap*, 1985. augusztus 6., 6.

⁴² *Mányoktól Aba Novákig*. i. m. (1988), 203–306.

⁴³ SÁNDOR László: Révész Imre ukrainai művészi hagyatéka = *Művészettörténeti Értesítő*, 1964, 3. sz., 233–241.

⁴⁴ *A Petőfi-szobor előtt* = *Magyar Nemzet*, 1956. október 24.

nem leszünk!” föliratú plakátját. Ugyanezzel a kiemelt jellemzővel a Képzőművészeti Főiskola grafikai műhelyében is készült egy betűplakát, amelynek alkotója, a legenda szerint a későbbi hódmezővásárhelyi festő, Németh József lehetett.⁴⁵

Petőfi alakja, a rá és az 1848–49-es forradalomra való hivatkozás, példálózás, analógiakeresés már a forradalom első óráiban megfogalmazódott.⁴⁶ Tehát jelen volt, folyamatosan emlegették, próbáltak erőt gyűjteni belőle. Néhány képzőművész az arcképének a megfogalmazásával is hozzájárult a forradalomban föléledt Petőfi- és 1848-kultuszhoz. Valójában az általuk alkotott Petőfi-arcképek a forradalom kultusképeiként is értékelhetők. Különös jellemzőjükként azt is föl kell jegyezni, hogy kivétel nélkül a forradalom után és külföldön születtek. Vagyis a forradalom emlékét őrzőkként, jelentőségét bizonyítókként jellemezhetők. Hogy az akkori, hazai, vagy fogalmazhatunk így is: az itthon maradt, tehát nem az emigrációt választó képzőművészek miért nem fogalmazták újra Petőfi portróját, erre a kérdésre talán az a pontoshoz közelítő válasz, hogy a gyorsan ellobbanó forradalom idején alig dolgozhattak. Ha folytatták is korábban megkezdett munkájukat, október 23. után megtorpantak, vártak, a fölforrósodott hangulatban az eseményeket figyelték.⁴⁷ Akik pedig a közvetlen utcai élményeiket (Amberg József, András Tibor, Baranyay András, Borsos Miklós, Jancsek Antal, Kuszto Endre, Rapaich Richárd stb.) fogalmazták művekké – zömmel rajzokká, vázlatokká –, azoknak talán idejük sem maradt a Petőfi-ikonográfiába is illeszkedő, hitelesnek mondható forradalmi portréja megalkotására.

Az 1956-os forradalom leverése utáni menekülthullámban viszonylag nagyszámú képzőművész hagyhatta el az országot,⁴⁸ noha pontos statisztikai adatunk nincs ennek alátámasztására. Indoka lehetett ennek az is, hogy az írók, színészek nyelvi kötöttségéhez képest a képzőművészet kifejezőeszközei egyetemeseek, tehát az érvényesülés és beilleszkedés is gyorsabb eredményekkel kecsegtethette őket. Az ország elhagyásának erős motivációja: a forradalomban való aktív részvétel miatti megtorlástól való félelem, illetve a szabadságvágy. Az 1950-es évek elejének agresszív szocreáljától, egyáltalán a művészet fölött Damoklész kardjaként fenyegető politikai elvárásoktól

szabadulni akarás leginkább az elvont, az absztrakt művészet képviselőit jellemezte. Marosán Gyula (1915–2003) ez utóbbi típushoz tartozott. Ám ő a feleségével, Bazsó Sarolta festőművésszel együtt intenzíven átélte a forradalmat: jelen volt a Kossuth téri sortűznél, a Bem-szobornál, a Kilián laktanyánál. „Vándoroltam egyik helyről a másikra. A Körúton kezdtek felszedni a köveket, a Jókai téren már halottak voltak eltemetve. [...] Miközben jártam a várost, ahol lehetett, rajzoltam.”⁴⁹ Marosán azon kevés képzőművészek közé tartozik, akik a helyszíni élményeiket, friss benyomásaikat, a legfontosabb látványegyüteseket in situ igyekeztek rögzíteni skicceken, rajzvázlatokon, nyilván a későbbi fölhasználás tervével. Ám a forradalom leverése, az orosz hadsereg agressziója után számukra szinte természetes volt az emigrálás: „Mi már rég terveztük a lelépést. Semmi jót nem várhattunk, hogy a művészet rendes útra tér. Mivel mi absztrakt, vagyis forradalmi festők voltunk, nem remélhettük, hogy jobbra fordul nekünk.”

Az emigráns magyar képzőművészek közül a magyar művészettörténetben figyelünk azokra az alkotókra, akik a forradalom magukkal vitt élményanyagát alkotásaikban föl is dolgozták. Ezt a munkát jobbra közvetlenül az új világba, a szabad világba jutásuk utáni években végezték el. Az intenzíven átélt élmények kikíváncsoztak, vizuális formát követeltek. Hiszen nemcsak az országot hagyták maguk mögött, hanem a családjukat, barátaikat s részben a magyar kultúrájukat is. A mondanivaló súlyossága és sokrétűsége, az élmények intenzitása általában rajzi, grafikai vagy festménysorozatban nyert megfogalmazást (például Ambrus Győző, Jakovits József, Jászai Kiss Mária, Kazinczy János Antal, Lux Antal, Nagy Éva, Pázmándy István, Szalay Lajos).

Marosán Gyulának 1956. november 21-én elhagyták az országot. „Bécsben a Secession művészei rendeztek gyűjtést a számomra”,⁵⁰ és a magával vitt, valamint a frissen festett és bemutatott absztrakt műveit megvásárolták. Marosán absztrakt és figurális, duális alkotóművészete⁵¹ emigrálása első időszakában is tetten érhető, mert az 1957-es év első felében Hollandiában elővette a forradalomban fogant vázlatait, s rajzsorozattá fejlesztette azokat.

⁴⁵ SÜMEGI György: *1956 plakátjai (1956–2006)*. Bp., Corvina, 2015, 19–21., 48–49.

⁴⁶ „Egy új március tizenötödike”. MÁCSAI István: *Napló – 1956 (Részletek) = Holmi*, 2006, 10. sz., 1277.

⁴⁷ Mácsai István festőművész leírásában ez így tükröződik: 1956. október 23., kedd [...] Délután három órakor fent álltam a háztetön és festettem. Tanulmányokat csináltam a napsütötte kéményekről. A *Hazatérő bányászok* kompozíciójához kellett a színvázlat. [...] Október 31., szerda. Ma sem tudtam dolgozni, nem megy. Megbénulok a kép előtt. Értelmetlenül kavargattam a palettán fél délelőtt. Végül meg-

szöktem a munka elől, és bementem a városba. Látni akartam az első oroszmentes napot”. Uo., 1275., 1297.

⁴⁸ SÜMEGI György: *1956 emigráns képzőművészete = Kortárs*, 2018, 11. sz., 48–49.

⁴⁹ SÜMEGI György: *Kép Szó. Képzőművészek '56-ról*. Bp., PolgArt, 2004, 31–35. A Marosántól vett idézetek ezentúl innét.

⁵⁰ P. SZABÓ Ernő: *Kollázsok – belső igényből*. Marosán Gyula válogatása negyven év munkáiból = *Magyar Nemzet*, 1997. január 31., 9.

⁵¹ BORSZÉKY György (Toronto): *Képek, szobrok és érmek között – Szabálytalan beszélgetés MAROSÁN Gyulával = Nemzetőr*, 1968. január 15.

Ambrus Győző:
Sándor Petőfi,
Ungheria II Ponte
Firenze,
Aprile-Maggio
1960,
a szerző
archívumából

Marosán Gyuláék a legtöbb emigránst, harmincnyolcezer főt befogadó Kanadában, Torontóban telepedtek le, és alig egy év múlva, 1958 áprilisában megrendezte első

kiállítását a Park Galériában: absztrakt festményei mellett forradalmi rajzsorozatát mutatta be.⁵² „A magyar művész a forradalom alatti és utáni, felizgatott lelkének és fantáziájának emlékeit örökölte meg.”⁵³ Leon Kossar szerint: „A rajzok visszatükrözik a tankok által elfoglalt utcák harcainak a borzalmát, és a magyar nép hősi cselekedeteit és összefogását a szükség súlyos óráiban.”⁵⁴ Marosán harmincöt-negyven tollrajzot állíthatott ki, amelyeken a forradalom és az emigrálásuk legfontosabb csomópontjait sajátosan egyéni vizuális elemegyüttesekkel mutatta be. A kollekciónban egy Kossuth-⁵⁵ és két Petőfi-portré⁵⁶ idézi 1848-at. A gyors vonalakkal fölvázolt Petőfi-arcmás fiatal, elgondolkodó, megnyújtott arcú kamaszt jelenít meg. A csupán pár vonallal jelzett gyér bajusz, kecskeszakáll és a hajforma sem Barabás Miklós 1845-ös vagy 1846-os ismert metszetét, és nem is az 1845-ös dagerrotípiát veszi mintául, hanem a sokkal kevésbé ismert kompozíciót, Mezey József 1846-ban festett mellképét.⁵⁷ Így, áthallásos módon illeszthető Petőfi XX. századi ikonográfiájába.

Marosán Gyula forradalmi sorozatát a Magyar Szabadságharcos Szövetség tervezte kiadni – Koroknay Imre könyvtervében –, de végül is nem jelent meg.⁵⁸ Harmincöt rajzos, számozott, A4-es méretű lapon maradt fenn. E borítóba foglalt, tartalomjegyzékkel ellátott, 1956 *Marosán Élet történelmi részlete* fölíratú⁵⁹ rajzciklus talán a könyvtervet idézi.

Az emigrált magyar képzőművészek számára erős készletelés lehetett a külföldi magyar emigrációnak a forradalom következetes idézése és tisztelete. Ezért képzőművészeketől megrendeltek olyan munkákat, amelyek sajátos vizuális nyelvükön beszéltek el a forradalom legfontosabb eseményeit, megidézték legemlékezetesebb helyszíneit és egyes szereplőit. A történelmi jelentőségű szereplők közül elsősorban Nagy Imrét fogalmazták meg itthon és külföldön, de született itthon Maléter Pál-kép is. Az emig-

⁵² (Sz. n.): *Kanadai Magyarság*, 1958. április 5., 5.; M.: *Magyar művész kiállítása Torontóban = Magyar Élet*, 1958. április 5., 4.; (Sz. n.): *A Park Gallery-ben = Magyar Élet*, 1958. április 12., 2.; *Véget ért Marosán Gyula magyar festőművész rajzainak kiállítása a Park Gallery-ben = Magyar Nők Lapja* (Torontó), 1958. április 26., 26.; *New Folio of Sketches Worthy of Attention (Figyelemre méltó vázlatgyűjtemény) = The Globe and Mail*, 1959. május 30., 15.

⁵³ *Magyar Nők Lapja* (Toronto), 1958. május

⁵⁴ KOSSAR, Leon: *The Pen – Sketched Revolt (A tollal rajzolt forradalom) = The Telegram*, 1958. április, 12., 51. Idézi BOTAR, Oliver A. I.: *El-szigeteltség és siker között: Marosán Gyula művészete az emigrációban, 1957–93. Katalógus*. Bp., Ernst Múzeum, 1994

⁵⁵ Marosán Gyula: *Kossuth Lajos*, 1957, papír, tus, 456 × 314 mm, jelezve jobbra lent: Marosán 1957 Kossuth Lajos (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

⁵⁶ Marosán Gyula: *Petőfi Sándor*, 1957, karton, tus, 470 × 345 mm, jelezve jobbra lent: Uő: (1957) *Petőfi Sándor*; Uő: *Petőfi Sándor*, 1957, papír, tus, 457 × 314 mm, jelezve jobbra lent: Marosán 1957 (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

⁵⁷ *A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdünk mi sem dicsőség- sem díjért”*. Szerk. KÖRMÖCZI Katalin, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2000, 104–108., 70.

⁵⁸ Marosán Petőfi Sándor-rajzát – szignójában a költő nevével – és Kossuth-fejét az 1956-os rajzoknyv tervével együtt közli: *Marosán Forradalmi rajzai*, cikk-kivágat Marosán Gyulától, kézzel ráírva Magyarság? (Magántulajdon) „Torontói kiállításai alkalmával finom tónusú absztrakt festményeivel tűnt fel. A Globe and Mail kedvező ismertetőt adott kiállításáról. Egyik számában Petőfi vázlatát ismertette olvasóival.” GYIMESY KÁSÁS Ernő – KÖNNYŰ L. László: *Külföldi magyar hívatásos képzőművészek*. New York, World Federation of Hungarian Artists, 1977, 148.

⁵⁹ SÜMEGI György: *Marosán Gyula: Élet történelmi részlete, 1956 = Kommentár*, 2021, 5. sz., 3–5. Marosán 1956-os rajzsorozata a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában. *Rejt Jel Képek. A forradalom titkos művészete. Katalógus*. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2016 [98.]

rációban Rajk László és Déry Tibor arcképe mellett az 1848-as forradalmat megidézők megjelenítései a legfontosabbak.

Victor G. Ambrus Ambrus Győzőnek (1935–2021) született Budapesten, már gyermekkorától tudatosan készült illusztrátornak. Barcsay Jenő, Koffán Károly és Kádár György tanítványa volt három évig a budapesti Képzőművészeti Főiskolán, ahonnan az 1956-os forradalom (amelyben aktívan, nemzetörként vett részt) leverésének a döbbenete Angliába sodorta. Befogadták a farnhami képzőművészeti körbe, és ott kezdte el földolgozni a pesti forradalomban szerzett feszítő, mindenképpen képi megfogalmazást követelő élményeit: két rézkarcban és öt, nagy méretű litográfiában.⁶⁰ Hűségére jellemző, hogy a Londonban megszerzett diplomája után az őt menekültként befogadó farnhami rajziskolához később, már ott tanító tanárként élete végéig hűséges maradt.

Ambrus Győzőnek az 1956-os forradalmat idéző első rajza az *Irodalmi Ujság*ban jelent meg.⁶¹ A Londonban újraindított *Irodalmi Ujság* 1957-től 1960-ig kiadott lapszámaiban Ambrus Győző, Ács László⁶² (1931–?) és Gordon György⁶³ (1924–2005) menekült magyar képzőművészek rajzkompozíciói, illusztrációi és arcképei rendszeresen megjelentek. Ők voltak ez idő alatt az újraindított irodalmi lap illusztrátorai. Bizonyosan személyes, szerzői és szerkesztői kapcsolatok alapján kérhette föl a milánói szerkesztőség mindhármukat az *Il Ponte* folyóirat *Ungheria* című, 1960. április–májusi, tekintélyes terjedelmű, 792 oldalas számának az illusztrálására. Ám nem vették át automatikusan az *Irodalmi Ujság*ban megjelent műveiket, hanem újakat rendeltek tőlük.⁶⁴ A kötet tanulmányaihoz és a magyar szépirodalmi szöveganyagához (Adytól Déry Tiboron át Weöres Sándorig) állították össze a képanyagot (fényképek, néhány szobor és festmény reprodukciója). A megjelent illusztrációk sorából az 1848–49-es forradalomhoz Ambrus Győző Kossuth Lajos- és Petőfi Sándor-tusrajza kapcsolódik. Mindkettő karakteres, magas művészi színvonalon megalkotott, szuggesztív portré. Petőfi arcmása oldalbeállításában, hajformájában és tartásában az Escher Károly fotográfus által az eredeti dagerro-

típiá restaurált, oldalfordított portréját veszi ikonográfiai mintául.

Az athéni *Nea Estia* folyóirat 1957-es magyar különszámában, a borító belső oldalán közölték „Magyarország nemzeti költője” aláírással Petőfi tusrajz portréját, amely Barabás Miklós 1845-ös litográfiáját vette mintául: a ruha, a haj, a majdnem szembe nézeti, kissé szélesebbre vont arc. Megtört tekintete, bajuszának lekonyuló formája, szájjállása szomorú, drámai hangulatot áraszt, áttételesen utalva a levert forradalomra.

A forradalom évfordulóira külföldön újabb és újabb képzőművészeti alkotások is születtek. A Mexikóban dolgozó Szóts Vilmos (1917–1993) képzőművész önálló rajzkönyvet alkotott a forradalomról,⁶⁵ amelyben a magyar történelemnek a forradalomhoz vezető karaktervonásait (például *Turáni dac, A szabadságért küzdő nép*) is megpróbálta rajzi formában megjeleníteni.⁶⁶ A rajzciklus négy portréjából (Ady és Tóth Ilona mellett) az 1848–49-es szabadságharc és a forradalom rokonságát Kossuth és Petőfi arcképével jeleníti meg. Petőfi erős vonásokkal, határozott duktusokkal fölvezetett arcmásának a beállítását leginkább Barabás Miklós 1846-os mellképére, ihlető képi forrására emlékeztet. A Szóts Vilmos illusztrálta spanyol nyelvű Petőfi-kiadásban szerepelhetett⁶⁷ Petőfi-temperafestménye⁶⁸ azonban a dagerrotípiát veszi mintául.

Ferenczy Béni *Petőfije* Ungvárra, 1990 A sztornírozott szobor ötödik példánya

A sztornírozott, visszavont megrendelésű szoborból mikor és hogyan lett ötödik öntvény is, s az miért került éppen Ungvárra – e kérdésekre dokumentumok és visszaemlékezések segítségével próbálok megkeresni a választ. „A milánói Ambrosiana belső udvarán felállítandó Petőfi-szobor elkészítésére a Művészeti Tanács Ferenczy Béni szobrászművészt hozta javaslatba” – közli a *Szabad Művészet* 1948. július–augusztusi száma. A javaslat meghallgatásra talált, mert a „Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter,⁶⁹ a Tanács javaslata alapján Ferenczy Béni szobrászművészt bízta meg a milánói Ambrosiana díszudvarán felállítandó,

Révész Imre:
Petőfi a nép közt,
Vasárnapi Ujság,
1896.
december 20.,
a szerző
archivumból

⁶⁰ Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

⁶¹ AMBRUS Győző: *Budapest, 1956. november 4. = Irodalmi Ujság, 1958. november 1., 1.* Ambrus további rajzai, illusztrációi: *Irodalmi Ujság, 1959. január 1.; február 1.; április 15.; november 15.; 1960. augusztus 15.*

⁶² Ács László Déry Tibor *Vidám temetéséhez* készült illusztrációja = *Irodalmi Ujság, 1959. szeptember 15., 6.* Portréi: *Déry Tibor* (1960. február 15.); *Lukács György* (1960. április 15.); *Kodály Zoltán* (1960. május 15.)

⁶³ Gordon György művei az *Irodalmi Ujság*ban: 1958. január 1.; január 15.; február 1.; március 1.; június 15. *Nagy Imre, 1959. június 15.; Borisz Paszternák, 1960. június 15.*

⁶⁴ Például Ács Lászlótól új Déry-arc képet, Gordon Györgytől pedig Nagy Imre-portrét. *Il Ponte, 1960, Anno XVI-N. 4–5.*

⁶⁵ SZÓTS Vilmos: *Impresiones graficas sobre la rebellion Hungara 1956 Dibujos – Drawings (Grafikai impressziók az 1956-os magyar forradalomról)*. Mexikó, Don Bosco, 1966; SZENTE-VARGA Mónika: *1956 mexikói szemmel = Publicaciones Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus XXII, Fasc. 2, 2018, 150., 153.*

⁶⁶ SÜMEGI György: *1956-os irodalmi antológiák és rajzgyűjtemények (1956–1966) = Magyar Művészet, 2021, 4. sz., 20.*

⁶⁷ A könyvet nem találtam meg.

⁶⁸ GYIMESY KÁSÁS-KÖNNYŰ: *i. m. (1977), 152., 161.*

⁶⁹ Ortutay Gyula

51. SZÁM. 1896.

BUDAPEST, DECEMBER 20.

43. ÉVFOLYAM.

Előfizetés feltételek: VASÁRNAPI UJSÁG és egész évre 12 frt
POLITIKAI UJDONSÁGOK együtt | félévre — 6 •

Csepén a VASÁRNAPI UJSÁG | egész évre 8 frt
félévre — 4 •

Csepén a POLITIKAI UJDONSÁGOK | egész évre 5. —
félévre — 2.50

Külföldi előfizetésekre a postai
meghatározott viteldíj lecsatolandó.

«PETŐFI A NÉP KÖZT.»

Révész Imre festménye.

FESTŐINK keveset foglalkoztak eddig nagy költőink életével s még Petőfira vonatkozólag is, a kinek élete oly változatos és festői esetre alkalmas jelenetekben oly gazdag volt, alig találunk pár művészi alkotást.

Újabban Révész Imre fiatal festőművészünk festett két képet a Petőfi életéből. Az egyik, melynek címe «Petőfi a táborban», látható volt a műcsarnok ezredévi kiállításán, s ennek raj-

zát annak idején be is mutattuk a «Vasárnapi Ujság»-ban. A másikat, a «Petőfi a nép közt» című festményt ezúttal van alkalmunk megismertetni. Révész ezen képét itthon készített vázlatai alapján Párisban festette, hova tanulmányai folytatása végett költözött volt, mint a Munkácsy által a hazai fiatal festőnövendékek számára kitűzött ösztöndíj első nyertese. A hatás, a mit a fiatal művész emez alkotásával elért, valóban nem mindennapi volt. Különösen az angol lapok voltak tőle elragadtatva s egyik-másik, mint pl. a «Daily News» igen nagy díszesrettel szolt a tőről metszett magyar képről.

A művész a nép körében, egy falusi csapszékben tünteti fel a nagy költőt, a mint valamelyik hazafiás, nyilván forradalmi költeményét fentölt lelkesedéssel felolvassa. S a hatás általános és nagyszerű, a mint ezt a kép oly megkapólag feltünteti. Mindenkit megigéz a költemény hatalmas ereje. De mily különféle módokon nyilatkozik ez a hatás a hallgatóság egyes tagjainál s mily meglepő művészettel tünteti azt elénk a művész!

A költő jobbjan ülő úri emberre — talán a jegyző — mily egészen más a költemény hatása, mint arra a vele szemközt ülő pásztorra. Amott a

«PETŐFI A NÉP KÖZT.»

Révész Imre festménye.

nagyméretű Petőfi-szobor elkészítésével. A szobrot a költő halálának 100 éves évfordulóján, 1949. július 31-én leplezik le” – fogalmaz a következő tudósítás.⁷⁰

A főiskolai tanár Ferenczy Béni a műtermében, az Eperkertben hozzálátott a megrendelt szobor mintázásához. Naplójába⁷¹ szükséztlenül följegyezte a munkafolyamat legfontosabb momentumait. „1949. március 7. Délelőtt a Petőfin dolgoztam. Csak arra gondolok munka közben, hogy valamilyen erős hatást gyakoroljon. [...] 1949. május 30. Petőfi kész (?) [...] Petőfim tele van meglehetősen kész részletekkel, és ezek mind képzelt, nem megtanult (mint pl. Zala, Stróbli) – formák. [...] Azt hiszem, erős dolog ez, így, ahogy van.” Arról is beszámol, hogy tanártársai közül „sokan látták”: Domanovszky Endre, Szőnyi István („nem fogadta el ezt a Petőfit”), Bernáth Aurél („a feje nagy – mondja Bernáth Aurél”). Tanár kollégái nem hallgatták el a kifogásaikat, de a kritikájuk nem befolyásolta a munkában, Petőfi szobra megalkotásában Ferenczy Bénit.

Az 1945 utáni évek sikeres alkotói periódusa Ferenczy Béninek: kinevezték főiskolai tanárnak, tanulmányúton volt Itáliában és Svájcban, itthoni és külföldi kiállításokon (például Rómában, az 1948-as Velencei Biennálén⁷²) szerepelnek a művei, az első között kapott Kossuth-díjat,⁷³ és a kritika is elismerően ír a munkásságáról.⁷⁴ Sikeres szobrásznak tűnhetett, ám a fordulat után kötelezően előírt sablonos szocreál ideáktól fényévnvi távolságban volt a művészete. Mindennek lehetett az is a következménye, amit naplójába szinte lakonikusan jegyzett föl 1949. május 6-án: „Petőfi-t még decemberben sztorizta a megrendelő kultusz államtitkár!⁷⁵ Így annál szívesebben, mintha csak magamnak dolgoznék – úgy folytatom, most már fokozódó bátorsággal.” „1949. június 14: Különböző intrikák elintézték Petőfimet, melyhez már a gipszöntés költségeit sem térítik meg a megrendelők. Sok munkám lesz még a gipszen is – nem készültem el az amulettel a nyakán, a kard, írás a talpazaton. A gipszet be fogom selakkozni, és rára kom viaszkból a hiányzó apróságot.”⁷⁶ Ferenczy Béni nem hagyta abba a munkát a szobron, egyes részletek finomításán tovább dolgozott, ám egyre nehezebb körülmények között. Ugyanis Révai József miniszter 1949. november 7-én kelt hivatalos levelében

közölte, hogy „Ferenczy Béni urat [...] főiskolai tanári állásából azonnali hatállyal felmentem”. Ezután elvették a műtermét is, és a szobor munkálatait csak egyik tanítványa műtermében tudta folytatni. A fölmentő levél mellé magánlevelet is írt Révai, Ferenczy Béni barátja, ezzel a dermesztő mondattal: „Te magad is tudod, barátunknak számíthatunk-e, vagy ellenkezőleg.”⁷⁷ Hatvány Lajosné emlékezett arra, hogy Révai „közölte – hivatalból – Bénével, hogy az nem igazi Petőfi, nem igazi forradalmár – egy suhanc, kihajtott ingnyakkal”.⁷⁸ Vagyis az elvárásoknak, a kommunisták forradalmár ideáljának nem felelt meg, sőt, a kívánalmakkal szemben póztalan, közvetlen, befelé figyelő és nagy belső erővel, elszánással megáldott. Ikonográfiájáról Genthon Istvánt érdemes idézni: Petőfi „nyitott zubbonyban, derekára kötött karddal áll, illetve bal lábával előrelép, egy babérkoszorúra tapos, mutatva, hogy ezután a költői dicsőség helyett a szabadság eszméjéért fog harcolni. Lázrózsás arca elszánt és komor. Szája keserűen görbed, erre a nem mindennapi arca rá van írva, hogy hőse a végzet küszöbén áll, az elmúlás és az el nem múlható halhatatlanság irtóztatós konfliktusában. Nem, semmiképpen sem emlékeztet Barabás Miklós nyalkára idealizált Petőfi-rajzára. [...] Sokakat megzavart a barabási biedermeier emlék, de azok, akik Petőfi újában előkerült [...] hiteles dagerrotíp-arkképét ismerik, tudják, hogy Ferenczy Béninek van igaza. [...] A szobor felállítását az igazi Petőfi emléke éppoly kötelezővé tette, mint a róla készült szobor kivételes kvalitása.”⁷⁹ Ferenczy Béni az Escher Károly restaurálta Petőfi-dagerrotípja nyilvánosságra kerülése után, 1956 nyarán vallotta: „magam is elgondolkozom azon [...] átdolgozzam-e annak nyomán szobromon a fejet, de ezt a kérdést mégsem tartom lényegesnek. A szobrot nagyon is igaznak érzem, úgy, amint van, még ha nem is fényképszerűen hasonlatosnak.”⁸⁰

A szobor viszontagságos története így folytatódott: miután alkotója már nem használhatta műtermét az Eperkertben, a kétméteres szobron még a tanítványai műtermében tudott dolgozni, majd baráti segítséggel a Szépművészeti Múzeum raktárában őrizték. Az Országos Képzőművészeti Kiállítás zsűrije 1955-ig két kiállításról is elutasította.⁸¹ Nemcsak a milánói, de a hazai fölállításra is csak 1960-ban, Gyulán valósulhatott meg, majd az ere-

⁷⁰ *Szabad Művészet*, 1948, 10. sz., 335.

⁷¹ *Ferenczy Béni arcképe*. Szerk. RÉZ Pál, Bp., Európa, 1984, 104–112.

⁷² *Szabad Művészet*, 1948, 5. sz., 198.; 1948, 9. sz., 301.

⁷³ Úgynevezett kisdíjat (10 000 Ft) kapott. *Szabad Művészet*, 1948, 5. sz., 157.

⁷⁴ Például POGÁNY Ödön Gábor: *Az új magyar szobrászat = Szabad Művészet*, 1948, 6. sz., 212.

⁷⁵ Bóka László (1910–1964) író, költő, irodalomtörténész, egyetemi tanár. 1947 áprilisától 1950 augusztusáig államtitkár.

⁷⁶ *Ferenczy Béni arcképe*. i. m. (1984), 111.

⁷⁷ Mindkét levelet közli. Uo., 112.

⁷⁸ Uo., 90.

⁷⁹ GENTHON István: *Utószó = FERENCZY Béni: Írás és kép*. Szerk. HUBAY Miklós, Bp., Magvető, 1961, 245–254.

⁸⁰ *Líraiság, portré, realizmus*. ROZGONYI Iván *beszélgetése FERENCZY Bénével = Ferenczy Béni arcképe*. i. m. (1984), 137–142.

⁸¹ A szobor eredeti gipszét 1957-ben megvásárolta a Magyar Nemzeti Galéria. Az első, Gyulán fölállított, bronzba öntött példány utáni másodpéldány a Petőfi Irodalmi Múzeumba került. „A harmadik bronzpéldány Ecuador fővárosában, Quitóban került fölállításra. Ide a Magyar

Ferenczy Béni
Petőfi szobrának
az avatásán
Göncz Árpád
köztársasági elnök
és Fodó Sándor,
a Kárpátaljai
Magyar Kulturális
Szövetség elnöke,
1990.
szeptember 29.,
Ungvár,
fotó: a szerző
archívumából

deti szándék szerinti helyén, a milánói Ambrosiana udvarán a költő születésének 150. évfordulóján, 1973-ban avatták föl. A tiltás éveit Hatvany Lajos *Így élt Petőfi* című könyvével törte meg,⁸² ugyanis „most került először nyilvánosság elé, közönség elé, ennek a Petőfi-könyvnek borítólapján. Ez most a szobor első »kiállítása« – első piedesztálja. Ez a borítólap.” Önmagában különös és talán páratlan, hogy egy szobor-remekmű könyvborítón jut el először a nyilvánossághoz. Hubay Miklós jogosan teszi föl a kérdést: „Mi az oka annak, hogy egyedül csak ezen a címlapon látható ez a szobor? [...] Ki kellene hozni ezt a szobrot abból a földalatti-tömegsíról, ahová elké-

szülése után került, ahonnan borítólapokon jár fel az árnya közénk.”⁸³ Ezt a visszautasítottágot és megalázó láthatatlanságot törte meg Hatvany Lajos könyve, majd a gyulai fölállítás. „Országos esemény Ferenczy Béni Petőfi-szobrának napvilágra kerülése” – írta 1956-ban Fülel Lajos, és hozzáteszi: „mégse volt máig se igaz Petőfi-ábrázolásunk”.⁸⁴ Írók, költők ünneplik az igaz szobor-Petőfit,⁸⁵ s kezdi elfoglalni rég megérdemelt pozícióját a hazai szobrászattörténetben is. Szabó Katalin a Petőfi-„szoborral jelentkező új stílusról” értekezik, s „egy új korszak fő művét” látja benne.⁸⁶ Kovács Péter szerint „iskolát teremtett: a hatvanas években megújuló hazai köztéri

Népköztársaság és Ecuador között létrejött kulturális egyezmény keretében, állami ajándékként került.” Az adatok KONTHA Sándor: *Ferenczy Béni Petőfi-szobra* című kéziratából valók (a szerző tulajdona).

⁸² HATVANY Lajos: *Így élt Petőfi I–V*. Bp., Magvető, 1955–57

⁸³ HUBAY Miklós: *Egy ismeretlen-ismerős szoborról = Ferenczy Béni arcképe*. i. m. (1984), 125–126.

⁸⁴ Kis hiányérzetet is jelez Fülel: „Úgy vélem, még gazdagítaná a fejnek a dagerrotípiához való hangolása”. FÜLEL Lajos: *Ferenczy Béni Petőfi-szobra* = Uo., 128.

⁸⁵ Például SOMLYÓ György: *Ferenczy Béni Petőfi-szobrára*; NAGY László: *Szellem és fantázia*; Csoóri Sándor a Gyulán fölállított „Petőfi-hez méltó szobrot” ünnepli. CSOÓRI Sándor: *Találkozás a szoborral*. Továbbá SZÁNTÓ Pirokska, VIGH Tamás, FRANK János, Cs. SZABÓ László, VAJDA Miklós = *Ferenczy Béni arcképe*. i. m. (1984), 127–132., 88., 152., 162., 165–166., 171–172.

⁸⁶ SZABÓ Katalin: *Ferenczy Béni*. Bp., Corvina, 1967, 14., 17. Hasonlóan értékeli KONTHA Sándor: *Ferenczy Béni*. Bp., Corvina, 1981, 26–27.

szobrászat számára példa lett ez a fajta, sallangoktól és közhelyektől mentes életszerű felfogás”.⁸⁷

A Ferenczy ikerpár, Noémi és Béni születésének centenáriuma (1990. június 18.) előkészítő Ferenczy Bizottságban merült föl a szobor budapesti fölállításának a javaslata. E szerint a „szobor avatása 1990. jún. Az Emlékbizottság által javasolt helyszínek: Budapest I. Bécsi kapu tér, Budapest VIII. Múzeum krt. – Nemzeti Múzeum oszlopai között, lépcsőjén.”⁸⁸ Egy fontos döntést hozott az emlékbizottság: „hozzájárul, hogy a Petőfi szoborból egy másodpéldány is készüljön, és Ungváron kerüljön felállításra”. Ugyanis Fodó Sándor, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség főtitkára kérte ezt a Művelődési Minisztérium Képzőművészeti Osztályától. Ám a pesti fölállítás nem volt ilyen egyszerű. A Ferenczy Emlékbizottság tagjaiból „bejáró”, további alkalmas fölállítási helyszínt kereső bizottságot küldtek ki (Mucsi András, Kovács Péter, Vigh Tamás, Zsigmond Attila), és a szoborállítás a Főváros Képzőművészeti Tanácsadó Bizottsága elé került 1989. október 4-én, ahol ellenvéleményeket is megfogalmaztak. A Ferenczy Emlékbizottság társelnöke, Vigh Tamás szobrászművész, Ferenczy Béni tanítványa⁸⁹ a vélemények megosztása miatt írásban fogalmazta meg az álláspontját a fővárosi bizottságnak. Ő egyértelműen kiállt a fővárosi szoborállítás mellett, elhelyezésére a „Petőfi Sándor utca és Kossuth Lajos utca sarkán lévő járda területét (aluljáró felett)” ajánlotta megvizsgálni.⁹⁰ A Fővárosi Képzőművészeti Tanácsadó Bizottság 1990. január 10-én újratárgyalta a kérdést. Vigh Tamás fönntartotta a javaslatát. Németh Lajos „a szobor fővárosi felállítását a Petőfi Gimnáziummal szemben, a Horváth Kertben” javasolta, Kokas Ignác „belső térben” gondolta elhelyezni a szobrot, Wehner Tibor „nem tartja szükségesnek a fővárosi felállítást”.⁹¹ Ez utóbbi véleményt azután többen támogatták, a bizottságban öt-öt lett az igenlő és elutasító szavazatok aránya, s a hiányzó tagoktól (például Ráday Mihály) bekért írásbeli nyilatkozatok a nem felé billentették el a szavazatarányt. Végül elvetették Ferenczy Béni *Petőfijének* budapesti fölállítását.⁹²

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség kérésére, a Művelődési Minisztérium finanszírozásában készült

a szobor immár negyedik bronzpéldánya. Ám a „Magyar Nemzeti Galéria gipsz példánya megsemmisült. Új gipszet a Petőfi Irodalmi Múzeumban található bronzról öntöttek, s erről készült az a bronz példány, amelyet most, 1990-ben a magyar állam Ungvárnak ajándékoz.”⁹³

Az ungvári szoboravatáson (1990. szeptember 29.) Göncz Árpád köztársasági elnököt „húszezer ember ovációja köszöntötte”. Landovszki Emil városi tanácselnök köszöntője szerint: „ez a nap az egység napja, az évszáz-

Ferenczy Béni:
Petőfi Sándor,
Ungvár,
fotó: a szerző
archívumából

⁸⁷ (K. P.) [KOVÁCS Péter]: *Ferenczy Béni = Kortárs Magyar Művészeti Lexikon* 1. Főszerk. FITZ Péter, Bp., Enciklopédia, 1999, 610–611.

⁸⁸ *Emlékeztető a Ferenczy Emlékbizottság 1989. augusztus 24-i üléséről.* (Másolat, a szerző tulajdona.)

⁸⁹ Vigh Tamás megmintázta mestere, Ferenczy Béni portréját. A terrakottafej „az életszerűséget nemcsak formákban közelítette meg, de lélektani alkati sajátosságok jelzésével is”. POGÁNY Ö. Gábor: *A IV. Magyar Képzőművészeti Kiállításról = Szabad Művészet*, 1954, 1. sz., 18–34.; Vigh Tamás: *Ferenczy Béni* (terrakotta), 25.

⁹⁰ *Írásbeli hozzászólás a Főváros Képzőművészeti Tanácsadó Bizottság 1898. október 4.-i tanácskozásához.* (Másolat, a szerző tulajdona.)

⁹¹ *Emlékeztető a Képzőművészeti Tanácsadó Bizottság 1990. január 10-i megbeszéléséről.* (Másolat, a szerző tulajdona.)

⁹² Rózsa Gyula figyelmeztetett erre: „Jó előre emlékbizottságot alakítottunk, jubiláris terveket kovácsoltunk a centenáriumra, aztán a töredékét sem valósították meg a plánumoknak”. RÓZSA Gyula: *Kettős arckép. Ferenczy Noémi és Ferenczy Béni centenáriuma = Népszabadság*, 1990. június 16., 21.

⁹³ Kontha Sándor még hozzáteszi: „Az új gipszpéldányt ismét a Magyar Nemzeti Galériában helyezték el.” KONTHA Sándor: *Ferenczy Béni Petőfi-szobra.* (Másolat, a szerző tulajdona.)

Ferenczy Béni:
Petőfi Sándor,
1956,
Budapest,
Petőfi Irodalmi
Múzeum

dok óta ezen a földön vállvetve élő, örömeiket és bánataikat egyaránt megosztó magyarok és ukránok, rutének és szlovákok együvé tartozásának ünnepe”.⁹⁴ Az Újraegyülés térre (a Sztálin-szobor helyére) állított szobor avatásán Fodó Sándor köszöntője⁹⁵ után Göncz Árpád így kezdte avatóbeszédét: „Honfitársaim! Magyar Testvérek! Különösen jelentőségűnek érzem, hogy három ölelkező himnusz [orosz, ukrán, magyar] elhangzása után beszélhetek.” Kiemelte, hogy Petőfinek az „ügy, a világszabadság ügye volt fontos. [...] Petőfi számunkra az a költő, akinek a példája bizonyította: magyarnak lenni mindenekelőtt sorsvállalás kérdése.”⁹⁶ A magyar köztársasági elnök az ukrán Legfelsőbb Tanács elnökével, Leonyid Kravcsukkal leplezte le a szobrot, amely azóta is áll az ungvári téren.⁹⁷

Ferenczy Béni a hányatott sorsú szobra után még egyszer Petőfihez fordult. Az 1956-os forradalom lázas napjaiban, bénulása előtti utolsó munkájában kapaszkodott újra belé, ekkor mintázta plakettben Petőfi karakteres, lobogó hajú félprofil arcképét, körirata szerint: „Egy gondolat bánt engemet”, a hátoldalán: „F B MCMLVI.”⁹⁸ Ez a munkája, a legjelentősebb plasztikai mű a forradalom igénlésében, nem kerülhetett a Kádár-korszak harminchárom évében nyilvánosságra, szigorú tiltás alatt volt minden, a forradalom mellett kiálló, a forradalmat igenlő képzőművészeti alkotással⁹⁹ együtt.¹⁰⁰ Ferenczy Béni mindkét munkáján „Petőfi alakja a szabadság, a nemzeti függetlenség lebírhatatlan eszméinek a szimbóluma”.¹⁰¹ Ezért is valljuk Somlyó György *Ferenczy Béni Petőfi-szobrára* versével:

„Nézd megfeszített ajkát, nézz a két,
mindennel szembenező, tág szemébe!
Nem könnyű állni a tekintetét.”

⁹⁴ KURCZ Béla: *Petőfi-émlékművet avatott fel kárpátaljai útja befejezésével a köztársasági elnök = Magyar Nemzet*, 1990. október 1., 2.
⁹⁵ A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség ez alkalomra ünnepi lap-számot adott ki (*Kárpátalja*, 1990, 10. sz.), ebben – többek között – idézik Petőfi *Úti leveleiből* az 1847 nyarán, Kárpátalján tett látogatásának a helyszíneit.
⁹⁶ MEDGYESI Csilla: *A Kárpát-medence legszebb Petőfi-szobra Ungváron = Magyar Hírlap*, 1990. október 1., 2. Göncz Árpád korábban is írt Petőfiről. „Petőfi az, aki a képzeletünkben ’48 fölött sugárzik, s aki személyében megtestesíti a két év kétségbeesett harcainak: a világszabadságnak kései látomását”. GÖNCZ Árpád: *A jelkép = Petőfi arcképe*. Szerk. RÉZ Pál, Bp., Európa, 1984, 29.

⁹⁷ Az időjárás kikezdte a szobor vörös téglalapzatát, ezért Vigh Tamás szobrászművész tervei szerint 1997-ben süttöi kemény mészkőre cserélték ki azt (a Művelődési és Közoktatási Minisztérium finanszírozásában).
⁹⁸ Ferenczy Béni: *Petőfi Sándor* (érem), 1956, bronz, átmérő: 9,2 cm Petőfi Irodalmi Múzeum, ltsz.: 62.1199.1.
⁹⁹ SÜMEGI György: *1956 képtára* (gyorsjelentés). Bp., L’Harmattan, 2006
¹⁰⁰ A Ferenczy Béni munkásságát összefoglaló kötetekben meg sem említhették: SZABÓ: *i. m.* (1967); KONTHA: *i. m.* (1981)
¹⁰¹ KONTHA Sándor: *Ferenczy Béni Petőfi-szobra*. (Másolat, a szerző tulajdona.)